

Mis on kultuur?

Kultuur on inimühiskonda iseloomustav tegevus, inimtegevus, inimese loodu, mis eristub kogu loodusest kui sellest, mis pole inimeste loodud. Kultuur hõlmab selliseid valdkondi nagu keel, teadmised, oskused, traditsioonid, uskumused, väärtushoiakud, moraal, kombed, õigus jne.

Enamasti on **kultuurid selles mõttes määratletavad keele kaudu** (näiteks eesti kultuuri puhul), kuid sellest on ka erandeid (hiina kultuur, antiikkultuur, ameerika tänapäevakultuur jne). **Kultuur on inimtegevus, mis on iseloomulik teatud rahvale, piirkonnale või ajastule (või inimgrupile).** Erilaadse käitumise ja tõekspidamistega inimeste gruppi, mis eksisteerib suuremas kultuuris (dominantkultuuris) nimetatakse **subkultuuriks**.

Mõistet „kultuur“ võidakse kasutada ka kitsamas tähenduses kultuuri selle osa kohta, mis taotleb vaimu, maitsete ja kommete rafineeritust. **Tihti kitseneb kultuuri mõiste vaimsele loomingle ja/või kaunistele kunstidele. Kultuuriga selles tähenduses seonduvad tihedalt haridus ja meedia.** Kultuur on mittepärilikult edasiantav informatsioon – antakse edasi ühiskonna kaudu (inglisekeelses kirjanduses nimetatakse seda „meem“; pärilikult edasiantavat informatsiooni kannab aga „geen“)

Kas me märkame kultuuri?

Ruum, sh kultuuriruum, milles me viibime, on eriline ja me peame kõik asjad läbi ja lahti mõtlema, et kultuur siin edukas oleks, samuti, et kultuur oleks järjepidev, edasiantav. Selleks, et teha midagi paremini, peame teadvustama seda, mida me teeme. Samuti, peame tegema valikuid. Peame tegema valikuid, et näeksime meid ümbritsevas ruumis **narratiive**. Iga asi, mille kätte võtame või sündmus, mida kogeme ja esitame, see on ja peabki olema narratiiv, **lugu**. Millest see meile räägib? Millised on **märgid**? Lugu koosneb märkidest (sümbolitest, kujunditest, tähendustest jne) ja meie ülesanne on anda oma publikule neist märkidest teatud seosed ning see ongi see lugu. Kui paneme erinevad märgid kõrvuti ja oleme erinevad märgid seostanud, siis see ongi narratiiv, ehk lugu.

Kui hakkame lugu rääkima, siis me esitame omad märgid ja tahame rääkida oma lugu. Aga vastuvõtja või see, kellele me tahame lugu rääkida, võib hoopis teisiti aru saada. On vähe tõenäoline, et ta saab aru täpselt nii, nagu meie oleme mõelnud. Ka teatrietenduste, filmide ja raamatute puhul loevad autorid huviga, mida kriitikud arvavad, sest autor ei ole sageli selle peale tulnudki, mida teised võivad arvata piltidest, muusikast või tekstidest, mida nad on loonud. Meie valmisolek selleks, et teised loevad loost välja hoopis teised märgid on loomulik. See tekitab olukorra, kus meie märgi valik peab olema eriliselt tundlik ja teadlik, ja seda nimetatakse **refleksiivsuseks**.

Narratiiv, refleksiivsus, konstruktsioon, kood – 4 vajalikku sõna.

Refleksiivsus on see, mida me tunnetame, kuidas me saame asjadest aru, kuidas me tajume (et seda peegeldada, edasi anda). Selleks, et midagi kujutada või märgiks teha, peab meil olema selle nähtuse suhtes refleksiivsus. See eeldab, et me saame asjadest aru, meil on mingi kompetents, me oleme millestki teadlikud. Ilma selleta ei ole võimalik midagi esitada ning narratiivi loojana võidab alati see, kellel on parem, sügavam ja maailma suhtes avatum refleksiivsus. Refleksiivsus sisaldab ka empaatiavõimet – kust see mujalt ikka tuleb – see on ju sisemine võime nähtusi ja asju tajuda, sh ka kunsti tajuda ja mõtestada... nähes *märke*, mida looja on meile esitanud, püüame tunnetada millist *koodi* ta on kasutanud, kuidas on oma loomingu *konstrueerinud* nii, et see räägiks meile *loo*. Seega, narratiiv põhineb refleksiivsusel, ühelt poolt, ja teiselt poolt põhineb see konstruktsioonil. See, kui me kõik nähtused, faktid ja asjad kõrvuti ritta paneme, et moodustuks tervik, siis esiteks me oleme need reflekteerinud (ehk teinud refleksiivse, tunnetusliku valiku); ja viis kuidas me need kokku paneme, on konstruktsioon. Ühesõnaga, narratiiv, mis tundub nii lihtne, on refleksiivne konstruktsioon. Selleks, et inimene, kui ta tahab midagi lugeda, vaadata ja tõlgendada, peab ta üles leidma koodid, mis „hakkavad tööle“, aitavad märke tõlgendada.

Koodid... ka tekst on sageli omakorda kodeeritud. Konstrueerimine on võimalik siis, kui on olemas teatud koodid ja märgid. Kui märgis avame tema tähenduse, siis see „reegel”, kuidas me selle märgi tähenduse avame, on kood. Kood on reeglite süsteem märkide avamiseks.

Ühesõnaga, **selleks, et tekstidest aru saada**, peame nägema tekstides, piltides, muusikas jne lugu (ehk narratiivi); selleks, et narratiivist aru saada, tahame me tajuda, mis on siia sisse pandud (otsime refleksiivsust), paneme sisse oma empaatiavõime; seejärel uurime, kuidas ta on kokku pandud (konstrueeritud); siis vaatame missuguseid printsiipe / koodi / reegleid on kasutatud. **Teksti koostamisel ja kirjutamisel kasutame sama loogikat**, pannes end publiku rolli, kes püüab tekstist aru saada.

Mis on Eesti narratiivi eripära?

Kui me midagi loome (sh kirjutame), siis selleks, et asju tõlgendada, peame nägema alati ka selle pragmaatika poolt (loogikat, ratsionaalset) ning teisalt emotsionaalset poolt (sest loo allikas tekitab tundeid, emotsioone). Need ongi alati ja igal pool koos. Samas, peame tunnetama, mis on maailmas väärtused, sh et meie oleme väärtus – vastasel korral ei ole midagi väärtus, ka kultuur ei ole vastasel korral väärtus. Orjauhiskonnas näiteks ei ole kultuur väärtus. Võite lugeda raamatut – „Kultuur on väärtus” – seda raamatut on vaja „tööstuskojal” ja tööandjatel – see räägib töökultuurist, kuidas „kultuurist tehakse tööandjate tööriist” – sisuliselt orjakultuuri suunitlusega, kus on ära võetud kogu tunnetuslik tasand... räägitakse võimalusest paremini tööd teha (raamat on tõlgitud Eesti keelde ja pärineb USA autoritelt). USAs muide ei ole selles tähenduses kultuuri nagu meil – ei ole Kultuuriministeeriumi, Kultuurkapitali jne. Seal on kultuur midagi, mis kasvab eraannetajate ja metseenide toel ning kasvab hästi, ega midagi pole halvasti – raha ja inimesi on ju palju. Aga Eestis on nii kliimatiliselt kui geopoliitiliselt olukord erinev – meil on pikad talved, pool aastat pimedust ja külmust, mis tähendab seda, et meie meelelaad on hoopis midagi erinevat kui paljudes teistes kohtades. Näiteks on meil seetõttu kokkuvõtmise ja kokkukuulumise vajadus hoopis suurem, kui sojades maades jne. Samuti, näiteks rist Eesti kultuuri kujundina omab ka hoopis laiemat tähendust – palju sügavam ja refleksiivse kui ta tegelikult on ordumärgina: Eesti on pidevalt olnud ristteedel... põhi-lõuna, ida-lääs... Eesti on ju „väraval” nii religioonide kui kliima kui kultuuride mõttes. See sisu tuleb tegelikult igapäeva küsimuseks kõigil kultuuri loojatel ja kajastajatel. Iga päev olemegi sellel „ristil”, ristteel, oma tegemistega, milles on palju kihte. Et nende kihtidega toime tulla, on veel üks oluline mõiste ja tegevus – **aktualiseerimine**.

Tähelepanuväärne on, et Eestis on kirjakeelne teave olnud kättesaadav juba väga pikka aega ning erinevalt paljudest teistest maadest, kus aktiivseks kirjasõna tarbijaks oli eliit, on Eestis juba 1820st aastast tellitud emakeelseid ajalehti pea igasse külla, käidi koos lugemas ning teabe ja kursisoleku vajadus on Eesti rahvale omane juba sajandeid. See, et lihtrahvas on juba sajandeid ise kirjakeelt lugenud, on äärmiselt tähelepanuväärne ja haruldane!

Aktualiseerimine.

[ehk „olulisena tänapäevas esile toodud“]

See on selline teadvustamine, mis ka välja öeldakse või kirja pannakse ning see on äärmiselt oluline. Näiteks võite igal hommikul endalt küsida – mis on minu **dispositsioon** (sättumus, arusaam, tõekspidamised) – kas sellega on kõik „korras”? Kas ma väärtustan rohkem inimest või kapitali ning õhtul küsige eneselt, mida ma olen tänase päeva jooksul „aktualiseerinud”. Kultuuris on igapäevategevuseks just see aktualiseerimine. Kultuur aktualiseerib paljusid valdkondi, võiks isegi öelda, et enamust, need on meie jaoks olulised teemad, meie elu osad. Kultuur tegelikult aktualiseerib ka poliitikat ja juhhib poliitikat; kui kultuur on mõtestatud, kui kultuuri tõlgendamine põhineb refleksiivsusel ja oskuslikult valitud märkide seostamisel läbi koodide ning loogiliselt valitud konstruktsiooni, juhhib kultuur meie elu, ja ka meie riiki suunas, mis väärtustab kõige kallimat - inimest.

Kui enamuse inimeste elukaar käib lihtsas ABC vormis, kus A on lapsepõlv, mil eriti midagi teha ei saa, B on täiskasvanuiga, kus tuleb teha kõik mida üldse teha annab ning C on vanaduspõlv, kus meie arvamusi enam eriti ei vajata, siis tegelikult on vahel võimalik kujundada oma elukaar sedasi, et teid on igavesti vaja – see püüe on väga oluline – mida rohkem oleme iseendasse investeerinud, mida inimesekesksem on meie suhtumine maailma – seda igavikulisem on meie väärtus, ja seda ükskõik mis vallas. Huvitaval kombel on seda Eestis võimalik leida enam kui võõrsil – seda tajuvad isegi välismaalased, kes Eestis natuke kauem elavad, sh akadeemilised inimesed, professorid jne. Eesti on väga eriline paik, samuti on Eesti pärimuskultuur väga eriline, elav ja oluline.

Refleksiivsusest veel kord ja printsiibist narratiivi kujunemisel.

Kui me tahame refleksiivsust saavutada ja näidata, siis meil peab olema midagi, millel meie mõte (tunnetus, läbimõtlemine, tähendus meie jaoks, tähendus teiste jaoks jne) ja silm peab toetuma. Lugeja peab meie kaudu liikuma avastuse poole läbi meie pildi, kujunduse, teksti. Kui lugeja otsib tekstist midagi, siis esmapilgul on oluline, et lugeja tajuks meie **printsiipi** (meie põhimõtteid, meie lähenemist, meetodikat, meie loogikat – kuidas me asju või sündmusi kirjeldame/edastame, kuidas seome faktilisi sündmusi [märke] neile tähelepanu tõmbavate koodide kaudu konstruktsioonidesse, et luua narratiiv [lugu]. vt. ka „dispositsioon“). Vaataja esmapilgu (ja huvi) paneb paika vaataja arusaamine, et looja (kirjutaja) omab printsiipi – põhimõtet, kuidas ja peamine – miks – ta asju kirjeldab ja seostab. Lihtsalt „paika visatud faktid“ (vt ka „aktualiseerimine“) ei ole paeluvad ja ei ole tähenduslikud (kuigi võivad olla sündmuste arhiveerimise kontekstis piisavad), sest puudub refleksiivsus. Kui keegi meie töid lugema juhtub või kui keegi vaatab kunstniku maalitud pilti või kuulab muusiku esitatud lugu, peab ta ideaalsel juhul nägema/mõistma/tunnetama, kuidas esitaja on mõelnud. Suurim häda ongi nende lugudega, kust paistab selgelt silma, et on vaja „kirjult ja kiiresti“... sest välise efektiga, ilma refleksiivsusega, ei teki printsiipi. Printsiip tekib siis, kui on tajutav refleksiivsus ning on näha konstruktsioon. **Printsiip on see, kuidas refleksiivsus kajastub konstruktsioonis.** Alati peab mõtlema sellele, et meie tekstidest on näha see, kuidas me mõtleme, kui me oma lugu esitame.

Diskursiivsus

On see printsiip, kuidas „mina“ asjadele läheneb. Tegelikult elame me kõik vägagi samas diskursiivsuses, st me läheneme asjadele paljuski samamoodi, tõlgendame samamoodi ning meie hoiakud on sarnased, kui me midagi kogeme. Diskursiivsus on pidevalt muutuv ja muutub koos ühiskonna muutustega. Diskursiivsus on mõtteviis, mis peegeldub mingis sõnas või pildis, mille me endast välja anname. Samas, faktid, mis meid ümbritsevad on „faktid“ esmalt seetõttu, et me läheneme neile kui „faktidele“. **Kultuuri funktsioon** on ju ka selles, et me oma igapäevase tegevusega ka harime ning me kasutame selleks fakte (nt muuseumid, rahvaluule arhiiv, arheoloogilised teadmised jne). Samal ajal me ei analüüsi alati neid fakte (teadmisi), sest me oleme lapsepõlvest peale midagi teadnud ja võtame nüüd neid asju kui fakte... oleme nendes diskursustes kasvanud ja need mõttelaadid on meie sees juba tugevalt olemas, kuigi arenevad aeglaselt koos meiega.

Meie asi on nüüd „faktid“ teadlikult läbi mõelda, sest me ei suuda luua ega esitada ühtegi uut fakti, kui me ei ole läbi mõelnud, mida me tõepoolest öelda tahame. Eelkõige on vaja läbi mõelda, millist inimest, millist fakti, millist tegevust, millist sündmust tahame esitleda ja miks me seda tahame. **Mida ma selles tunnetan (refleksiivsus), milline märk see on (autori jaoks, lugeja jaoks), milliseid „koode“ ma kasutan, et oma refleksiivsust (tunnetust läbi minu enese minu sihtgrupi poole) selle märgi näitamiseks (esitlemiseks) lugejani/vaatajani viia, kuidas ma aktualiseerin sündmust kui väärtust mis kindlasti kujundab meie tulevikku, kuidas ma loon oskusliku konstruktsiooni, et märke koodide abil esile tõsta kui tervikut, mis jätab jälje.**

Kultuuri kajastamine peab olema jõuline!

Me peame olema julged ja hoopis julgemalt välja ütleva mis on meile oluline. Kus on see printsiip, kus on see legend, kus on see narratiiv? Kus on see tunnetus? Kultuuriinimene peab selle kõik läbi mõtlema ja seda väga isikuliselt, väga jõuliselt ja väga „ülbel”. „Mina kirjutan nii, sest ma mõtlen ja tunnen seda vaadates või kuulates nii...” ja nii ongi õige ja ainuvõimalik. Halvim, mida saab teha, on lihtsalt „kokku visata” mingi materjali väline, läbitunnetamata kirjeldus, milles puudub isikuline (meie enda) mõtestatud ja tunnetatud suhtumine; st loomingulisuse kohalolek, vabadus, julgus ja oma läbitunnetatud elamuste ja mõtete kogum, mida soovitakse jagada. Me peame oma olemasoluga õigustama seda, et meile on antud õigus asju sügavamalt läbi mõelda ning selle kaudu ka seda endast välja anda. Niiöelda „kiiksu” ei tohi mingil juhul karta, sest see on paeluv, see teebki meist huvitava inimese, meie narratiividest aga kultuuri kandja ja edendaja. Meie refleksiivsuse ja meie konstruktsiooni vahel peab olema intellektuaalne moment – see me enda, inimkonna ja üldise refleksiivsuse vahe tajumine, me enda rolli ja funktsiooni tajumine, kus me ei tee midagi lihtsalt formaalselt, lihtsalt paberile visates. Kultuur ei saa olla automaatkäigukast. Kultuur on oma loomult „valikute tegemine”. See on raske töö. Ajakirjanike igapäevatöö on tegelikult elu lahinguväljal. Läbi kultuuri käib olelusvõitlus ning see ei käi läbi poliitika, nii kummaline kui see ka pole. Kultuur on poliitikale kontekst (lähetepunkt), sest see annab (ja levitab) mõtteviisi. Kui kultuuris kehtib inimese vabadus ja mõtetahte vabadus, siis on seda palju rohkem ka poliitikas, aga mitte kunagi vastupidi. Kultuurilugude kirjutajad teevad poliitikat, lisaks sellele, et säilitavad ja edendavad kultuuri. Kui kultuur väärtustab ennast uhkelt ja „ülbel”, siis see kõik mõjub ja töötab ning suunab poliitikat ja paneb kultuuriga arvestama (seda me ju soovime).

Õpi märkama.

1. **Iga mõte, mis on teie jaoks piisavalt huvitav, on hea mõte**
2. **Et kirjutada, on vaja isiklikku suhet** (huvi + mõtestatud suhtumist)
3. **Kirjuta sellest, mida tunned, mille kohta on piisavalt infot**
 - 3.1. **Jälgi maailma enda ümber** – õpi märkama huvitavat
 - 3.2. **Uuri** – mida rohkem sa tead, seda rohkem on huvitavaid seoseid ning ideesid
 - 3.3. **Loe** – mida on teised kirjutanud ja analüüsi neid oma teadmiste põhjal kriitiliselt